

Т.О. Лупіка, викл. (ДНЗ «Харківський регіональний центр професійної освіти поліграфічних медіатехнологій та машинобудування», Харків)
А. Буйнова, учениця (ДНЗ «Харківський регіональний центр професійної освіти поліграфічних медіатехнологій та машинобудування», Харків)

ГОЛОДОМОР 1932–1933 рр. НА ХАРКІВЩИНІ

Найбільш трагічний злочин радянської влади проти українського народу – Голодомор 1932–1933 рр., – займає найжахливіші сторінки в історії нашої Батьківщини. Не оминув жах 30-х років ХХ ст. і Харківщину. Це фізичне винищення українських селян штучним голодом, свідомі та спрямовані терористичні дії, які формувалися та здійснювалися протягом 1928–1933 рр. комуністичною партією СРСР. Від голоду померло, за різними підрахунками, від 7 до 10 мільйонів мешканців радянської України. Голодування зазнали всі категорії населення, але тотального голодомору зазнали переважно селяни. Голодомор забрав життя щонайменше кожного третього українського хлібороба.

Фактичний матеріал беззастережно свідчить: голод 1932–1933 рр. мав штучний, тобто зловмисний характер. Він був наслідком злочинної політики комуністичного режиму, передусім тодішнього його керівництва – Йосифа Сталіна, Вячеслава Молотова, Лазара Кагановича, Станіслава Косіора, Павла Постишева та їх підручних. Передумови голодної трагедії 1932–1933 рр. почали складатися в 1928 р., коли більшовицьке керівництво країни стало застосовувати надзвичайні заходи при хлібозаготівлях. Зерно користувалося стабільним попитом за кордоном, отже, його продавали, а за виручені гроші купували техніку, матеріали, цілі заводи для потреб прискореної індустріалізації [3, с. 5].

Причинами Голодомору є те, що владу непокоїла хвиля українізації, самобутність нашої культури, почуття «українського хлібороба» щодо захисту власної землі, своєї країни, а ще національно-визвольний рух часів революції та громадянської війни (1917–1921 рр.), у якому українське селянство відіграло велику роль. Керівництво СРСР враховувало, що українське селянство – це один із стрижнів українського народу. Тому в 1928 р. більшовики розгортали надзвичайні заходи по хлібозаготівлям, конфіскації майна тих, хто не хотів долучатися до колгоспів, був проти більшовицької влади. Значно збільшилися податки та штрафи на всіх селян, особливо на заможних, що призвело до розорення великої кількості землеробів, тоді як

колгоспники діставали додаткові пільги [5, с. 7]. Якщо Українська СРР отримала вищі норми оподаткування порівняно з іншими союзними республіками, то Харківщина, як столичний регіон, оподатковувалася в межах України на ще більш високому рівні. Як свідчить Обов'язкова постанова Харківського окрвиконкому від 29 травня 1930 р. № 50 «Про порядок переведення по Харківській окрузі єдиного сільського господарського податку на 1930–1931 рік», норми прибутковості, а з ними і розмір податку, встановлювалися таким чином, що найвищий розмір податку отримали найближчі до м. Харкова райони – Харківський, Мереф'янський, Люботинський, Вільшанський та землі під сільськогосподарськими угіддями, включені до Харківської міської зони (від 80 до 88 крб. та 110 крб. за га відповідно) [1]. Незважаючи ні на що, тиск на українських селян посилювався все більше.

3 листопада 1928 року П. Постишев на засіданні бюро Харківського окружного комітету КП(б)У, по суті, видав директиву: «Олексіївка – найбільш хліборобний район, а відстає по податку. Тут ми повинні зробити деякий перегин ... на верхівку середняків і на куркулів ... питання повинно бути поставлено жорстко ... Застосовувати адміністративні заходи до окремих сільраді райвиконкомів ... Якщо селянин не виплачує – передавайте справу в суд». П.П. Постишев був приближеним до Й. Сталіна та був відповідальним секретарем Харківського окружного комітету КП(б)У на той час. Харківський столичний округ був взірцем для всієї України, і жорстокі репресії проти українського селянства, що ним диктувались, швидко поширились по всій УСРР.

У відповідь невдоволені грабіжницькими методами селяни робили опір радянській владі. І тоді за ініціативою Сталіна керівництво ВКП(б) створило великі колективні господарства, проводило в 1930–1931 рр. величезну пропагандистську й організаторську роботу проти куркулів та незгодних з владою [5, с. 8]. Наприклад, взяти рішення загальних зборів членів Рубанівського КНС та неорганізованої бідноти щодо розкуркулення жителів с. Рубанівка Валківського району 30 січня 1930 р.: «Збори висловлюються за цілковиту згоду з тим, що кулачество як клясу ліквідувати слід обговорюючи кожне глитайське господарство, приходять до висновку:

1. Костирка Федір Олексійович – землі до революції – 10 десятин. Експлуатації не вживав. Зараз землі 7 десятин. Господарство гарне. Має вітряк, за що попав до експортного податку. Був старостою, суворо ставився до селян. Син Костирки Ф. – Петро Костирка інвалід громадянської війни 1-ї категорії як червоноармієць. УХВАЛИЛИ: Відібрати млин. косарку та 2 га засіяної землі передати С. Т. В.

2. Трохименко Михайло Петрович. Експортник. До революції 9 десятин землі. Торгував чобітьмив Вживав найману працю. Господарство міцне, Має вітряк, за що попав до експорту. По хлібозаготівлі здав хліба 80 пуд. Землі зараз має 6,05 гектарів. Виборчих прав не позбавлений. На бідноту ставиться з погордою... УХВАЛИЛИ: Господарство Трохименко Михайла Петровича зовсім знищити. Синові його Пилипові Михайловичу Трохименкові дозволити забрати із загального господарства його речі, згідно заяви, залишив його в с. Рубанівці». Та це краплина у тому океані нищення, що завдавало радянська політика, бо таке було у кожному районі як Харкова, так і всіх інших 7-ми областях УРСР [5, с. 888].

Знищували та змушували найбільш досвідчених та умілих землеробів України до переселення на Північ, Далекий Схід СРСР. Усі вони потрапили на спецселення та значна їх кількість загинула від голоду, хвороб, суворих природних та побутових умов, непосильної праці на чужині. А майже всі ті, що вижили, в наступних поколіннях були зрусифіковані [5, с. 9].

Припинили діяльність багатьох установ, які були посередниками між виробниками і споживачами, та паразитарних закладів, що більше централізувало керівництво між Москвою та виробниками. У Харкові: всеукраїнське управління кредитів для українських колгоспів; Союзмолоко, центр збору молочних продуктів. Закриття деяких фабрик і заводів. Зменшували колектив бюрократичних і банківських працівників, а також працівників на тих заводах і фабриках, які мають найгірші результати. Конфіскували борошно. В Харкові у вірменських пекарів, котрі купували борошно в крамниці Торгзину, щоб випікати пиріжки, які вони продавали на вулиці, вилучили загалом 320 мішків борошна, за яке їм заплатили по 30 паперових копійок, тоді як їм воно обійшлося по 30 золотих копійок. Було заборонено продавати борошно на ринку. На селі реквізували все борошно, яке тільки змогли знайти, як у вільних селян, так і в колгоспників, доходючи до того, що забирали у них навіть напівспечений хліб з домашньої печі. Усіх громадян зобов'язали мати внутрішній паспорт для того, щоб прикріпити трудівника до місця роботи та проживання та щоб звільнити міста від зайвого населення [4, с. 128–130].

1930 року радянське керівництво, здійснивши жорстокі репресії, конфіскувавши розкуркулені господарства, вилучивши все зерно з колгоспів, а також значну частину урожаю одноосібних господарств, заготовили в УСРР 400 млн пудів зерна. Однак насильницька колективізація дезорганізувала сільське господарство України, його виробництво було в стані занепаду і не могло давати велику кількість

хліба. У 1931 р. держава спромоглася заготовити 380 млн пудів, але вивезла все зерно. В Україні починається голод. Попри це, український уряд зобов'язали здати 356 млн пудів у 1932 р. В Москві мали досить інформації про становище в Україні і все ж там вперто вимагали виконання плану та замовчували цю страшну ситуацію. Уже це свідчить, що такі дії керівництва повинні були призвести до масового голоду вже взимку 1931–1932 рр. який і почав восени швидко зростати [5, с. 9]. Про це говорить, наприклад, надіслана з Харкова відозва до генерального консульства Польщі невідомими громадянами СРСР, у якій йдеться, що «Все, що пише преса, брехня. У селах ми помираємо з голоду. Худоба і коні здихають від браку кормів. У людей забирають усе до останньої копійки. Сльози наших жінок і дітей, разом з нашими сльозами вдячності, відплатять вам. Досить тільки виїхати за межі Харкова, щоб переконатися в істинності того, що ми тут виклали» [4, с. 78].

У грудні 1932 р. на допомогу Молотову до Харкова прибув Каганович, який на цей час «успішно» завершив свою місію на Північному Кавказі. 29 грудня 1932 р. за його участі Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило директиву обкомам і крайкомам партії, у якій колгоспам, що не виконують плану хлібозаготівель, приписувалось негайно, протягом 5–6 днів здати «все наявне зерно, у тому числі й так звані засівні фонди». Будь-яка затримка розглядалась як саботаж з боку районного керівництва [1].

Вимирало, перетворювалося на маргіналів майбутнє українського народу – його діти. Така жорстока ситуація знищила моральність та людяність, тому справжній бандитизм у різних формах розвивався дуже швидко. У Харкові було небезпечно ходити вночі у віддалені від центру райони, і цілком звичними стали випадки, коли з людей знімали весь одяг. Але таких випадків меншість. Здебільшого бандити не задовольняються одягом, а вбивають своїх жертв. Вранці на базарі нерідко знаходили голі трупи вбитих уночі людей, а на відкритому кригою березі річки Харків їх можна було бачити щодня.

Ще страшніше те, що понад 300 дітей зникли за останні 6 тижнів у Харкові. Цю цифру було підтверджено з сотні джерел, і щодо цього нема сумніву. Ця трагічна форма злочинності поширювалася по всій Україні [4, с. 125].

Про загрозливе зростання дитячої безпритульності у Харкові і необхідності додаткового відкриття дитбудинків повідомляв голова Харківського обласконкому Шелехес у вже згадуваному листі до ЦК КП(б)У від 30 травня 1933 р. Зазначаючи, що лише за 5 місяців 1933 р. контингент дітей у дитбудинках Харкова та області виріс на 14 185 дітей (більше ніж удвічі), потік безпритульних дітей не

припиняється. Лише за 1 день – 25 травня на Харківському залізничному вокзалі було підбрано 2 тис. дітей, а за ніч з 27 на 28 травня по м. Харкову – 700 дітей.

В результаті в селах України люди, не отримуючи допомоги ззовні і не маючи можливості врятуватися на законних підставах, вимирали масово. П. П. Постишев, виступаючи 4 лютого 1933 р. на об'єднаному пленумі Харківського обкому та міському КП(б)У, констатував: «Ви знаєте, що хлібзаготівельна кампанія поточного року проходила і на жаль досі ще проходить на Україні край незадовільно. Держава не отримала тієї кількості хліба, якої вона мала всі підстави очікувати від України, не кажучи вже про те, що у відношенні термінів виконання хлібзаготівельного плану партійні організації України, в першу чергу парторганізація Харківської області, ідуть далеко не на першому місці в Союзі».

Аналізові «помилки» Харківської парторганізації у керівництві сільським господарством і організації хлібзаготівель Постишев присвятив третину доповіді. І жодним словом не згадав, що протягом кількох місяців з початку хлібзаготівель страшною смертю вимерла майже третина сільського населення області. Саме за таке нагадування поплатився посадою попередник Постишева Р. Терехов, якого Сталін назвав казкарем.

За кількістю померлих Харківщина утримувала сумне лідируюче місце. Лише за 3 місяці 1933 р. у в Харківській області, до складу якої на той час, крім районів нинішньої Харківської, входили також більшість Сумської, Полтавської та деякі райони Київської області, померло понад 600 тис. чол. Науковці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна вивели коефіцієнт смертності за 1929–1933 рр. у регіонах, заселених українцями. У Харкові він перевищив 25%.

Про масштаби смертності у селах області та у м. Харкові свідчить лист голови Харківського облвиконкому Шелехеса до ЦК КП(б)У від 30 травня 1933 р. В ньому, зокрема, вказується, що за неповними даними районів, у зв'язку з тим, що смерть взагалі не реєструється органами ЗАГС, є села, де за останні 3 місяці померло 450–600 чол., по багатьох селах виділені спеціальні підводи, які їздять по дворах і збирають трупи. На вулицях Харкова лише протягом 27–28 травня 1933 року підбрано 5447 чол. та 147 трупів. Приплив жебракуючого та голодуючого елемента останнім часом усе збільшується.

Харківщина належить до тих регіонів, що найбільше постраждали від Голодомору 1932–1933 років. Лише за часів незалежності України (від 1991 року) стало можливим говорити

правду про страшні злочини радянської влади, було відкрито архіви, й почалось оприлюднення їх фактів. 4 жовтня 1989 року саме в Харкові, в Молодіжному парку було встановлено тимчасовий пам'ятний знак – перший в Україні хрест у пам'ять про Жертв Голодомору [1].

Свідчення тих, хто пережив ті моторошні часи доводять все вище написане:

– Дворник Віра Григорівна, 1924 р. н., Сахновщинський район, с. Багата Чернечина. Під час голодомору у неї померли батько та два брати. Зі слів Дворник В.Г.: «Були такі часи, що в хаті не було нічого їстівного, рятувалася тим, що під солом'яними стріхами ловили горобців та їли їх. Мати носила до „приймача” подушки, одяг..., за це їй давали копійки. За ці гроші купували трохи крупи. Були такі сім'ї, яким зовсім нічого було міняти, вони просто помирали з голоду. По селу їздила бричка і збирала мертвих людей. А діти, у яких помирали батьки, йшли до міста, щоб як-небудь вижити. По-сусідству жила велика багатодітна родина, від голоду вона вся померла, а я залишилася без своїх подруг-одноліток. У селі старих людей майже зовсім не залишилося, бо вони турбувалися більше за своїх дітей, чим за себе. Були навіть такі випадки, коли батьки вбивали своїх дітей, щоб ті не голодували. Їм важко було дивитися, як їхні діти сидять у пустій, холодній хаті і просять їсти, пухнуть з голоду і в них на очах помирають довгою жакливою смертю. Наше село за час голоду зовсім опустіло. У ньому не було жодної собаки чи кішки, не говорячи про якусь живність. Усе підібрав голодомор. Це були страшні часи для нашого села».

– Буря Ганна Гнатівна, 1925 р. н., Сахновщинський район, с. Багата Чернечина. Зі слів Буря Г.Г.: «Діти пухли, хворіли й помирали. Коли вони йшли у поле збирати молоденькі пшеничні колоски, мама смажила їм млинці з лободи. Ми не тільки збирали молоді колоски, а й їли молоді пагінці очерету. Батьки майже нічого не їли, все віддавали дітям. Вони йшли вранці на поля, а поверталися пізно ввечері. Як їм тяжко було працювати. Люди помирали прямо на полі, не діждавшись кусочка хліба. Я з братами залишилася сама вдома. Нам було дуже моторошно, тому що в селі почався безлад. Одна жінка на нашій вулиці вбила свою дитину, зварила її та з'їла. Але, хвала Богу, не всі йшли на такі крайнощі» [2, с. 38].

– Мирошніченко Ксенія Яківна, 1916 р. н., Балаклійський район. Зі слів Мирошніченко К.Я.: «В тридцятому годі нас розкулачили. Папу й маму. Ми самі балаклійські, виходили потім на хутір, за Асеевку. Там ми гарно пожили... А потім, в 30-му, нас розкулачили... Колективізація пішла. Батька мого посадили. Год йому, правда, дали. А брати мої – Павлушка, Коля й Міша – на Донбас

поїхали. Подалися на заробітки... А ми з мамою залишились. А розкулачували нас так: обложили налогом, щоб ми зерно вивезли. Батя вивіз зерно. Вже в нас не було нічого... Вони ще обложили! А в нас вже немає... Після цього батька й посадили, а хлопці на Донбас зразу поїхали. Пожили тоді ми з мамою самі. Хата була недобудована, а добудувати вже нікому було. Одного дня прокинулись ми вночі. Мама кажуть: «Підвода торохтить, це до нас ідуть!» Приїхали вони серед ночі, забрали все: і скриню, й одержу... Ми ото, що вспіли, вхватали: взулися та одержину понакидали. А так все забрали. Настала голодовка. Та в нас у сім'ї ніхто не помер, бо люди помагали. Мені було 15 год, мене тьотя взяла до себе в Харків, встроїла на роботу. А мама тут, в Балаклії, пухла ходила, хліба просила... Таке не забувається!

Людей в голодовку стільки мерло... А ховали як попало. Де підібрали мертвого, на кладовище звідтіля везли. Зараз нема того кладовища, воно недалеко відціля було, де «110-й». На тому місці тепер всі оті доми висотні й магазини...» [5, с. 950].

– Яковенко Михайло Ягорович, 1914 р. н., Борівський район, с. Загривове. ...Про свого діда Леонтія пам'ятає, що той мав дев'ятеро дітей – сім дівок і двох хлопців, серед яких і його батько Ягор. Батько ж мав шестеро дітей. Та доля їх склалася трагічно. З розповіді: «Голод 33-го з восьми чоловік нашої сім'ї пережили лише троє старших дітей: батько, мати, меншенькі – Фроська, Тишко, Оринка – в страшних муках голоду померли. Голодувати почали ще з 1930 року. Батько змушений був їздити у Росію міняти речі на харчі. Дванадцять разів їздив зі старшою дочкою Ганною, тринадцятий раз поїхав сам, в Острогозьк. Перед тим приходив до мене у Лісну Стінку, де я на той час працював в комуні. Два дні жив, навпіл ділили мій мізерний пайок. А тоді попросив чоботи, які ще раніше справив мені на виріст. Добрі були чоботи, нові: «Дай, – каже, – мені чоботи, може, щось виміняю», а мені дає свої старенькі. Як взяв ті чоботи, як пішов, так і... Бачив його помираючим під тином в Острогозьку Мусій Хорунжій з Сенькова. Приніс йому шматочок хліба, та він вже не міг брати, не міг їсти – кінчався. Так під тином, на чужині, пішов на той світ мій батько Ягор Яковенко» [5, с. 957].

– Тарасенко Марія Моисеевна, 1905 г. н., Богодуховський район, с. Кручик. Розповідає: «Я проживала в селі Кручик Богодуховського району в 1933 году. Было у меня уже пятеро детей. Тарасенко Марія Г., Тарасенко Николай Гаврилович, Тарасенко Михаил Г., Тарасенко Галина Г., Тарасенко Нина Г. Жить было очень тяжело, есть было нечего. Муж мой был лесником, жили в лесу. Собирали мерзлые буряки, картофель мерзлую, а раньше ещё ездил мой муж менять. Нарезет дров, подробит, сложит и в город или в

поселок Гуты, вименяє там хліба или муки самого низкого сорта, черной. Тайно собирали колоски в маленькие сумочки, а колоски были еще ранней спелости, закусывали и ели. Мои дети выжили, да и мы с мужем. А моя двоюродная сестра Тарасенко М. С., у нее было 3 детей, муж умер, голод, что делать, а она одного ребенка оставила дома, а двоих, Ивана и Сергея, повезла в Богодухов на железнодорожный вокзал, посадила на товарный поезд, они очень плакали и поехали. Хлопцы остались живы, через несколько лет возвратились к своей матери» [5, с. 955].

Отже, з усього вищезазначеного видно, що наслідки Голодомору відбилися на всіх сферах життя суспільства – політичній, економічній, соціальній, культурній. Частина з них залишилися неподоланими ще й донині. Вони є однією з причин тих труднощів, які постали перед українським народом на шляху до утворення незалежної держави і побудови демократичного суспільства. Голодомор 1932–1933 рр. мав для Харківщини дуже згубні наслідки. Це виявилось, перш за все, у значній кількості померлих від голоду. У наукових дослідженнях називається цифра два мільйони людей у межах Харківської області станом на 1932–1933 рр. Прямі ж втрати селянства області від штучно влаштованого голоду склали щонайменше півтора мільйона осіб. Ця страхітлива цифра означає, що в області від голоду померла одна третина селян, переважно українців. Отже, на території Харківської області в 1932–1933 рр. було вчинено акт геноциду проти українського народу [3, с. 7].

Таким чином, українців позбавляли традицій, мови, культури винищували родовід, обкрадали духовно, морили голодом, убивали й примушували мовчати. У наш час треба говорити про минуле для нашого майбутнього. Незнання своєї історії робить з людини бездуховну маріонетку, що перекреслює її історію, історію нашої Батьківщини й руйнує культурну самобутність народу.

Список використаних джерел

1. Голодомор 1932–1933 років в Україні і на Харківщині. – Режим доступу : <http://newzz.in.ua/histori/1148862989-golodomor-1932-1933-rokiv-v-ukrayini-i-na-xarkivshhini.html>
2. Голодомор 1932–1933 років в Україні: трагедія та пам'ять / В. І. Танцюра, Н. П. Олешко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна– Харків, 2008. – № 822, вип. 10. – С. 38.
3. Голодомор 1932–1933 років на Харківщині / О. С. Гнезділо, О. С. Коптева, Л. А. Панасенко, О. В. Сафонова, А. В. Скупневська. – Х. : Оригінал, 2008. – 272 с.

4. Листи з Харкова : голод в Україні та на Північ. Кавказі в повідомл. італ. дипломатів 1932–1933 рр. / упоряд. А. Граціозні ; Італ. ін-т культури в Україні. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 78, 125–130.

5. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років України. Харківська область / В. Я. Білоцерківський, О. С. Кириченко, О. В. Корнев та ін. ; Вступ. ст. В. Я. Білоцерківського. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 7–9, 888, 950, 955, 957.

О.П. Ткаченко, канд. філол. наук, доц. (*КНУ імені Тараса Шевченка, Київ*)

КОНЦЕПТ КАЙНСТВО В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ГОЛОДОМОРУ 1932–33 РОКІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ УЛАСА САМЧУКА ТА ВАСИЛЯ БАРКИ)

Штучний голодомор 1932–33 років в Україні – одна з найстрашніших трагедій в історії людства. Професор КНУ імені Тараса Шевченка історик Володимир Сергійчик виділив шість ознак, які засвідчують, що голодомор був геноцидом українського народу, тобто свідомими діями влади, спрямованими на знищення нашої нації, а відтак підпадає під норми Конвенції щодо геноциду [3, с. 6]. Повільно, але невідворотно цей факт визнається країнами світу.

Важливу роль у засвідченні й осмисленні всієї повноти трагедії нашого народу в 1932–33 роках зіграли письменники еміграції, які на відміну від літераторів підрадянської України мали змогу у своїх творах порушувати цю складну і болючу тему. Йдеться передусім про романи Уласа Самчука «Марія» (1934 р.) та Василя Барки «Жовтий князь» (1958–61 рр.).

Письменники обрали різні художні шляхи вирішення трагічної теми. У. Самчук не був свідком голодомору, він знав про ці події передусім із західної преси, тож вдався до художньої реконструкції. Події голодомору, показані ним у романі «Марія», хоча й правдиві й загалом достовірні, але більш узагальнені, сказати б, «охудожнені», а відтак менш трагічні й травматичні для читача, почасти їм бракує конкретики. Пізніше у зв'язку з позитивною оцінкою роману А. Любченком, письменником, який разом з М. Хвильовим подорожував Полтавщиною під час Голодомору, У. Самчук запише у щоденнику: «Я знав ту дійсність. Я чув її. Я навіть бачив її внутрішнім оком. Не помилився ні в чому. Так є» [4, с. 144].

Важливо також, що в романі У. Самчука штучний голод не є головною темою, він – лише остання трагічна крапка в житті Марії та